

113. Бердник І., Фомін В. Ось яка тепер Котельва! *Радянська Україна*. 1966, 21 січня.
114. Шило М. Бути Котельві найкрасивішою. *Народна трибуна*. 1969. № 5. С. 3–4.
115. Тондій Л. Не ті тепер Чорнухи. З історії нашого району. *Колгоспна праця*. 1965, 24 липня.
116. Кальний Д. Зіньків. *Зоря Полтавщини*. 1960, 13 листопада.
117. Жук В. З історії Градизька. *Зоря комунізму*. 1963, 14 травня.
118. Шишаки. *За комунізм*. 1963, 7 вересня.
119. Антоненко В. Сучасне і майбутнє села Шишак. *Трудова справа*. 1966, 5 березня.
120. Артеменко В. Миргород сьогодні. *Зоря*. 1961, 27 серпня.
121. Аббасов А. Не той Миргород. *Культура і життя*. 1974, 4 серпня.
122. Шудря Н. Не той тепер Миргород. Нотатки. *Молодь України*. 1976, 15 серпня.
123. Пономарев Н. Миргород. *Правда України*. 1978, 1 октября.
124. Васюк І. Селище Велика Багачка. *Під прапором ленінізму*. 1963, 17 серпня.
125. Цюпа І. Гордість Великої Багачки. *Сільські вісті*. 1971, 5 вересня.
126. Момонт А., Жук В. Диканька. *Український історичний журнал*. 1963. № 6. С. 90–93.
127. Момонт А., Жук В. Диканька. Історичний нарис. *Зоря*. 1963, 1 жовтня.
128. Стрижак О. Диканька. *Колгоспне село*. 1965, 9 січня.
129. Ярмиш Г. Нові ритми Диканьки. *Людина і світ*. 1976. № 6. С. 12–16.
130. Бугаєнко Н. В Нових Санжарах. *Тваринництво України*. 1968. № 12. С. 6–12.
131. Жук В., Суховська З. З історії міста Хорола. *Колгоспна правда*. 1966. 13 січня.
132. Хвиль М., Луцан І. Хорол з найдавніших часів. *Колгоспна правда*. 1966. 13 січня.
133. Прищепа І. Зростає місто Карлівка. *Зоря Полтавщини*. 1957, 22 жовтня.
134. Прищепа І. Карлівка. *Зоря Полтавщини*. 1961, 15 березня.
135. Білий П. Х. Лубни: Історико-краєзнавчий нарис. Харків: Прапор, 1971. 91 с.
136. Хвиль М. М., Зима П. П. Хорол. Історико-краєзнавчий нарис. Харків: Прапор, 1969. 80 с.
137. Жук В. Н. Нові Санжари: Історико-краєзнавчий нарис. Харків: Прапор, 1970. 95 с.
138. Жук В. Н. Диканька: Історико-краєзнавчий нарис. Харків: Прапор, 1973. 54 с.
139. Жук В. Н., Олексашенко Г. П. Градизьк. Історико-краєзнавчий нарис. Харків: Прапор, 1968. 102 с.
140. Аббасов А. М., Герасименко О. Я. Миргород. Харків: Прапор, 1967. 79 с.
141. Чернецька Т. Б. Город-курорт Миргород. Очерк (ист.-екон.). Харків: Прапор, 1977. 68 с.
142. Миргород (фотоальбом) / Авт. тексту І. В. Валько, І. О. Ігнатенко. К.: Мистецтво, 1968. 60 с.
143. Плахотин В. А. Курорт «Миргород». К., 1971. 93 с.

Магась-Демидас Юлія Іванівна

доцент кафедри права та публічного управління, Житомирський державний університет імені Івана Франка, кандидат історичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ СПІЛКИ

У сучасній державі діяльність сильних та ефективних професійних спілок, яві відстоюють законні соціально-економічні інтереси працівників – невід’ємна ознака громадянського суспільства. Вивчення історії профспілкового руху дозволяє з’ясувати його позитивний та негативний досвід, врахування якого допоможе посилити сьогодні в Україні роль профспілок, які, зазнавши дискредитації в роки радянської влади, досі не стали вагомим чинником у сфері трудових відносин.

Витоки профспілкового руху на теренах Наддніпрянської України сягають початку ХХ ст. Революція 1905–1907 рр. знаменувала різкий

сполох громадської активності, яка виражалася у формах страйків, бойкотів, зібрань, а також створенні різноманітних громадських об'єднань. Право формувати спілки було надано Маніфестом 17 жовтня [1] й закріплено Тимчасовими правилами про товариства й союзи від 6 березня 1906 р. [4, с. 274]. Серед них помітну роль відігравали професійні спілки та професійно-політичні союзи. Якщо перші відстоювали суто професійні інтереси, то другі поєднували професійні програми із політичними вимогами демократизації державного ладу. Варто вказати, що й суто професійним об'єднанням не вдавалося залишатися цілком відстороненими від політики, оскільки забезпечення прав найманих працівників у значній мірі залежало від характеру державної системи. Тому в ряді випадків досліднику доволі складно розмежувати професійні та професійно-політичні організації: траплялося, коли вони змінювали свої платформи із професійно-політичної на професійну чи навпаки, розколювалися на різні табори.

Яскравим прикладом вищесказаного були об'єднання вчителів, які почали активно виникати під час революції. Найбільш масштабним був Всеросійський союз вчителів та діячів народної освіти (Всеросійський вчительський союз), що утворився у березні 1905 р. й діяв до 1908 р. [3, с. 274]. Він об'єднав учительські організації всієї імперії.

У той самий час в педагогічному середовищі посилилося прагнення відстоювати національні ідеї. Українські, польські, єврейські, татарські та інші педагоги висували вимоги перебудови системи освіти з метою забезпечення можливості навчання дітей у своїх національних школах. Актом консолідації виразників національних інтересів став проведений 24-25 квітня 1907 р. у Петербурзі установчий з'їзд Федерації національних і територіальних союзів та інших діячів народної освіти. Об'єднання створювалося з метою відстоювання докорінного реформування освіти держави, її демократизації, децентралізації, врахування принципів свободи та рівноправності всіх національностей імперії. На з'їзді були представлені Всеросійський вчительський союз та ще 7 національних вчительських організацій [3, с. 292].

Однією з таких організацій була Всеросійська єврейська професійна вчительська спілка (Єврейська вчительська спілка), яка оформилася якраз напередодні згаданого з'їзду. На відміну від представлених на форумі професійно-політичних союзів, ця спілка не ставила широких політичних завдань, а декларувала суто професійну платформу. Разом з тим, крім відстоювання вузьких матеріальних інтересів педагогів, її члени виступали за розвиток національної школи й національної освіти. Представник Єврейської вчительської спілки наголошував, що така позиція не означала аполітичності її членів. Навпаки, багато з них були піонерами робітничого руху й навіть учасниками соціал-демократичних партій. Однак, таких поглядів дотримувалися не всі, тому, щоб запобігти розколу організації, спілка офіційно притримувалася професійної програми [2, с. 55].

На мою думку, вибір політичного напрямку діяльності мав іще одну причину – влада переслідувала професійно-політичні союзи та їхніх

діячів, натомість професійні спілки могли легально існувати на підставі закону від 4 березня 1906 р. Улітку 1907 р. особливо помітною стала тенденція переходу багатьох представників активної громадськості до профспілкового руху.

На жаль, власті ставилися підозріло до будь-яких форм самоорганізації населення, в тому числі й до легальних. Наприклад, у вересні 1907 р. в Острозі поліція затримала двох громадян (Л. Гінкера та А. Глейзера), які у синагозі збирали кошти, як з'ясувалося, для професійної спілки вчителів. Затримані не належали до революційної організації, а профспілки, якщо вони не здійснювали протизаконної з точки зору влади діяльності, були законними. Тому поліція не знайшла у діях Л. Гінкера та А. Глейзера складу злочину. Однак, їм усе одно довелося відбутися тримісячний арешт [6, арк. 2, 38, 43].

Отже, навіть участь у дозволеній законом профспілці наражала її учасників на ризик зазнати поліцейських переслідувань; особливо це стосувалося лідерів організацій. Проте, легальна спілка все таки мала більше можливостей у відстоюванні професійних інтересів своїх членів.

Єврейські вчителі були активними учасниками громадського руху з самого початку революції; вони були представлені на всіх делегатських з'їздах Всеросійського вчительського союзу з моменту його виникнення. А влітку 1906 р. у них виникла ідея створення власної професійної організації. На початку липня відбулася конференція, яка не була підготовлена заздалегідь, її учасники не були офіційними делегатами від якихось місцевих груп. Зібралось близько 20 вчителів із різних міст єврейської смуги осілості, які обговорили ключові засади створення нової організації: чи потрібно формулювати політичну та шкільну платформи, яку мову використовувати для викладання у єврейській школі (іврит, ідиш чи російську), хто може бути членом союзу. Прийняті резолюції лягли в основу проекту статуту, який був вироблений тимчасовим центральним бюро, обраним на конференції. Проект було опубліковано в кінці грудня 1906 р. [2, с. 58-59]. Він визначав назву організації як «*Всеросійська єврейська професійна спілка вчителів і діячів народної освіти*», визначав її мету та основні засади функціонування [5].

Для оформлення спілки необхідно було залучити вчителів на місцях. На першій конференції було вирішено скликати установчий з'їзд, коли буде організовано щонайменше 25 місцевих груп. Робота в цьому напрямку розгорнулася з початком навчального року. На заваді стояли поліцейські репресії та неможливість відкритого проведення зборів, проте, і учасники конференції проводили на місцях активну агітацію, а члени центрального бюро здійснювали поїздки на місця із зачитуванням рефератів. Результатом інтенсивної роботи стало те, що взимку 1906–1907 рр. центральне бюро вже мало налагоджені зв'язки з 19-ма містами смуги осілості, зокрема українськими Києвом, Бердичевом, Кременцем. Згодом до спільноти приєдналися спілки ще понад вісім міст, серед них – Одеси та Катеринослава [2, с. 61].

Така кількість місцевих осередків дозволяла провести установчий з'їзд, однак педагоги вирішили знову влаштувати конференцію для

обговорення ключових питань. Друга конференція єврейських учителів відбулася під час установчого з'їзду Федерації національних і територіальних спілок учителів та інших діячів з народної освіти, що відбувався у Петербурзі 24-25 квітня 1907 р. Своєю широкою участю перевершила сподівання самих учасників, оскільки делегати з'їхалися з найвіддаленіших місць.

Наріжним каменем, як і на попередньому зібранні, стали питання шкільної платформи та членства [2, с. 61]. Від політичної складової учасники відмовилися ще на минулій конференції. Проте навіть навколо шкільної платформи точилися дискусії. Оскільки не було одностайності щодо майбутньої національної школи, мови викладання та ставлення до вчителів релігійних шкіл, лунали думки, що така платформа взагалі не потрібна, й об'єднати вчителів потрібно лише на основі матеріальних інтересів, незалежно від їхніх поглядів на шкільне питання. Однак, відмова від освітньої складової нівелювала б суспільне значення організації, тому більшість підтримала проєкт шкільної платформи, який зрештою було додано до проєкту статуту [2, с. 57, 59–60].

Новий проєкт статуту зазнав деяких змін, порівняно з попереднім. Так, із назви спілки було вилучено слова про громадських діячів, і вона стала називатися *«Всеросійською єврейською професійною вчительською спілкою»*. Громадські діячі могли ставати членами організації в тому разі, якщо могли справді принести користь об'єднанню, але тільки з дорадчим голосом. Вони не могли обиратися до складу центрального бюро, буди делегатами з правом голосу на з'їздах [2, с. 62].

Окремі дискусії викликало питання доцільності прийому до профспілок меламедів – учителів релігійних шкіл (хедерів). У першому проєкті статуту спілки, розробленому на першій конференції, вказувалося, що меламенти тих хедерів, де не викладаються світські дисципліни, до організації не приймаються [2, с. 60]. Проте в остаточному варіанті статуту, схваленому на другій конференції, вони були прирівняні за соціальним становищем до вчителів, що займалися приватними уроками, та могли стати членами профспілки, якщо не використовували найману працю [2, с. 62].

На конференції також було прийнято важливе рішення про легалізацію новостворюваної організації. Варто зазначити, що на момент проведення другої конференції Всеросійська єврейська професійна вчительська спілка нараховувала 800-1000 членів, що було досить немало, порівняно з чисельністю інших національних вчительських об'єднань імперії.

Отже, в умовах революції 1905–1907 рр. активізувалася громадська діяльність учителів, що виражалось, зокрема, у створенні професійних спілок та професійно-політичних союзів. Серед завдань новостворених організацій були як відстоювання вузьких професійних інтересів, так і проголошення національних ідей, боротьба за доступність освіти та право здобувати її у національних школах. Одним із таких об'єднань стала Всеросійська єврейська професійна вчительська спілка, яка стояла на професійній платформі. У своєму статуті вона не висувала

ідей демократизації державного ладу, але виступала за реформування системи освіти, можливість для євреїв широкого здобуття освіти у своїх національних школах, а також ставила своїм завданням боротьбу за покращення матеріального становища єврейських учителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Доклад делегата Центрального Бюро Всероссийского еврейского профессионального союза учителей. *Протоколы Учредительного съезда Федерации национальных и территориальных союзов учителей и других деятелей по народному образованию (Петербург, 24-25 апр. 1907 г.)*. СПб.: б. и., 1907. С. 55–63.
1. Высочайший манифест «Об усовершенствовании государственного порядка». *Законодательные акты переходного времени: 1904–1908 гг.: сборник законов, манифестов, указов Пр. Сенату, рескриптов и положений Комитета министров, относящихся к преобразованию государственного строя России* / под ред. пр.-доц. Н. И. Лазаревского. Санкт-Петербург: Издание Юридического книжного склада «Право», 1909. 1018 с.
2. Магась В. О. «Бути справжнім громадянином...»: суспільно-політичні організації в Наддніпрянській Україні у 1905–1917 рр.: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 568 с.
3. О временных правилах об обществах и союзах. Именной высочайший указ, данный Сенату. *Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье*. Т. XXXVI. 1906. Отделение I. СПб., 1909. С. 201–207.
4. Проект устава Всероссийского еврейского профессионального союза учителей и деятелей по народному образованию *Протоколы Учредительного съезда Федерации национальных и территориальных союзов учителей и других деятелей по народному образованию (Петербург, 24-25 апр. 1907 г.)*. СПб.: б. и., 1907. С. 59–63.
5. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 884. 46 арк.

Турков Володимир Вікторович

доцент кафедри історії України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, кандидат історичних наук, доцент

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ПРЕДСТАВНИКІВ ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В 1933–1938 рр.

Сталінське керівництво із недовірою ставилося до польської національної спільноти, що проживала на території України у міжвоєнну добу. Ще 3 квітня 1925 р. на ім'я першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича надійшла шифрограма з Москви за підписом Й. Сталіна, в якій говорилося про необхідність дати вказівку судам і прокуратурам, щоб особи, причетні до контрреволюційної діяльності, пов'язані з Польщею і шпигунством на користь Польщі, судилися з усією строгістю існуючих законів без будь-якого пом'якшення вироків [2, с. 239].

Антипольська кампанія посилилася на початку 1930-х років. 11 серпня 1932 р. у листі до Л. Кагановича Й. Сталін окреслив майбутню «польську операцію» в Україні, акцентуючи увагу на темах «польського шпигунства» й «чисельної агентури Пілсудського» в УСРР. У листі мова йшла про наступне: «Если мы не возьмемся теперь же за выправление положения на Украине, Украину можем потерять».